

Новий некрономікон: спроба вивчення культурних маркерів конфліктних ідентичностей в середовищі проросійських бойовиків під час війни на Донбасі 2014-2021

У збірці наведено вибрані місця з інтерв'ю членів проросійських незаконних збройних формувань, зібрані шляхом прямого опитування та за матеріалами відкритих публікацій, а також представлено антологію епітафій загиблим бойовикам, зібраних на спеціалізованих сторінках спільнот їхніх прихильників в соціальних мережах, у відкритих виданнях та на кладовищах окупованих територій Донецької і Луганської областей в 2014-2021. Представлені матеріали дають змогу оцінити рушії насильства, походження бойовиків, їхні мотивації щодо рішення приєднатися до збройних формувань, методи виправдання ведення бойових дій періоду низької інтенсивності, впливи пропаганди, а також відокремити деякі соціокультурні особливості середовища бойовиків та їхньої групи підтримки, що дає загальну можливість з'ясувати основні типи конфліктних ідентичностей та оцінити розвиток насильства і конфлікту.

Кілька вступних слів від упорядників

*Світ - це не зала суду,
Тут немає судді, присяжних і позивача.
Це караван, наповнений ексцентричними істотами, які
розповідають дивовижні історії про Бога.*

Сааді Ширазі (1210-1292)

Будь-яка війна – це перш за все, люди. Особливо, війна нового типу, зокрема, т.зв. «гібридна», змінної інтенсивності, базована на конфлікті ідентичностей¹, в більшості випадків, - на пропагандистському запровадженні ідентичностей штучних.

Можна досхочу вивчати пропагандистські тези, способи та інструменти їхнього поширення, але щоб зрозуміти внутрішні рушії конфлікту, треба знати структуру суспільства, в якому поширюються пропагандистські впливи, та уявляти, «що у людей в головах», тобто уявляти відгук на пропаганду.

Як людина, ще вчора мирна і далека від радикалізму і конфлікту, пояснює для себе і оточуючих, причини, які примусили її взяти до рук зброю, подолати відстані, моральні та матеріальні перешкоди, приєднатися до лав збройних загонів і почати вбивати людей, часто - невибірково? Від чого настільки жахливого і нестерпного вона тікає і чого настільки бажаного вона прагне у такий екстремальний і неприродний спосіб?

Спілкування є природною потребою людини, отже людина хоче розповісти свою історію. І сучасний світ дає безліч інструментів для того, щоб поділитися розповідями². Сьогоднішній – цифровий і глобалізований – світ дозволяє значно спростити отримання відповідей на будь-які запитання, що нас цікавлять.

В цій збірці наведено уривки з розповідей членів незаконних збройних формувань, що діяли на окупованих територіях Донецької і Луганської областей України в період конфлікту низької інтенсивності 2014-2021 (який був логічним продовженням анексії Криму в лютому 2014, а також став прологом і необхідною передумовою до повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022, тобто окремою частиною російсько-української війни, яка триває), супроводжені короткими епітафіями, які присвячено загиблим бойовикам в мережевих спільнотах.

З одного боку, до цього корпусу текстів можна поставитися як до художнього артефакту, що його залишає по собі колись помпезно проголошений «проект новоросія», який був зрештою покинутий кремлівськими ідеологами на користь більш радикальної ідеї повного знищення української нації, що спроба його реалізації розпочалася в лютому 2022. Але з іншого, це цікавий корпус для антропологічних і соціо-психологічних досліджень.

¹ Див., наприклад, Münkler, H. (2005). *The new wars*. Polity, Cambridge.

² Способи збору і аналізу інформації описано, зокрема, в Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWTT)*, 8(2), 17-31.

Ми можемо побачити, хто саме є рушієм конфлікту, чому і як вони стали «паливом війни», які пропагандистські, системні і несистемні соціальні і державні рушії підштовхнули їх до фатального рішення, як вони уявляють себе в конфліктному середовищі, як вони уявляють своїх друзів і ворогів, як бачать минуле, теперішнє і майбутнє³.

Тобто, представлені матеріали дають змогу оцінити рушії насильства, походження бойовиків, їхні мотивації щодо рішення приєднатися до збройних формувань, методи виправдання своєї участі в бойових діях, впливи пропаганди, соціальних і державних чинників, а також відокремити деякі соціокультурні особливості середовища бойовиків та їхньої групи підтримки, що дає загальну можливість з'ясувати основні типи конфліктних ідентичностей.

Якщо ми хочемо розв'язати конфлікт чи спрогнозувати його подальший розвиток, нам треба вчитися дивитися на все це без страху і без огиди; якщо ми хочемо перемогти, нам треба уявляти своїх ворогів, бо новітні, базовані на ідентичностях, типи конфліктів, мають ту зокрема особливість, що не передбачають можливості поразки для жодної зі сторін, бо поразка означає майже гарантоване зникнення...

³ Зокрема, див. Miskovic, M. (2007). The construction of ethnic identity of Balkan Muslim immigrants: A narrativization of personal experiences. *The Qualitative Report*, 12(2), 514-546.

Блюз спустошених курганів

«Глибин іншого світу не охопити поглядом, їхні дива насправді привабливі і жахливі. Проклятою є земля, де мертві оживають і набувають тіла, злим є розум, що не має прихистку. Із гною постає відразливе життя, грубі стерж'ятники терзають його і роздуваються, щоб проковтнути. В земних надрах прориті довгі ходи, і тварюки, що народжені повзати, навчилися бігати...».

Абдул аль-Хазред⁴ «Некрономікон», 730.

Чого ти чекаєш біля спорожнілої дороги?

Всі, хто залишився живий, всі давно вже пройшли,

Нема вже давно ані куряви, пилу, аж до небокраю.

Лише тихий шепіт невпинно тремтить над спустошеним краєм.

Відгомоніли навколо зелені гаї, не димлять терикони,

Зникли квітучі садочки, спустошені ниви,

⁴ Абдул аль-Хазред - вигаданий персонаж Міфів Ктулху у творах Говарда Лавкрафта, автор «Некрономікону», - «навіжений поет із Сани в Ємені, який, як кажуть, процвітав у період династії Омейядів, близько 700 року нашої ери. Він відвідував руїни Вавилону та підземні печери Мемфіса, провів один десять років у великій південній пустелі Аравії — Руб-ель-Халі або "порожньому просторі" древніх, - а також у пустелі Дехна чи Крیمсон сучасних арабів, яка за повір'ями населена чудовиськами і злими духами. Ті, хто наважився перетнути її, розповідали дивні та неймовірні речі про цю пустелю. Останні роки життя Альхазред провів в Дамаску», Лавкрафт, «Історія Некрономікону», 1927 (наведено за Lovecraft, H. P., & Joshi, S. T. (1977). *A History of the Necronomicon*. Necronomicon Press).

Люди пішли, розчинилися в мареві часу,
Разом з собою забравши життя у землі.
Де вони всі, де ті нещасні сміливці?
Натовпи тих розбишак нескорених,
Тих відчайдушних убивць, кradіїв і вандалів,
Тих, що тікали від зламаних доль у обійми до смерті?
Всі вони разом лежать у зелених долинах,
Під ковиллом, під шовковицею, під абрикосом.
Де Дюс, де Малий, де Бізон, де Ганс?
Де Оскол, Осетин, Мурманськ, Штакет і Грек?
Де Танкіст, Москва, Лисий, Ізя, Кусок, Француз?
Де Кіпіш, Хруст, Глист, Сопля, Ржавий, Сєвер, Чума?
Один хотів вбити сусіда, та сам натрапив на кулю,
Інший проїхав півсвіту, щоб загинути від передозу в окопі під териконом,
Третій напився і підірвався на міні, яку сам перед тим влаштував у посадці,
Четвертий загинув у бійці за розподіл віджатих грошей.
П'ятий – той взагалі забувся, нафіга він сюди припхався.
Тому просто помер, як усі на війні – геройські.
Люди пішли і залишили вас у могилах,
По-над ярами, в посадках, над сонною, тихою річкою,
Підсумувавши свого забуття порожнечу
Прозорою сумою порожніх кліше епітафій.
Ту порожнечу, що вас поглинає, в яку ви намарно
Шлете з забутих могил свої нескінченні промови...

(всі представлені історії реальні, принаймні настільки, наскільки в це вірять їхні розповідачі; імена, позивні та деякі деталі змінені⁵, крім окремо зазначених випадків; всі епітафії⁶ і вірші реальні⁷, подекуди перекладені з частковим виправленням граматики; фото побуту, особового складу, зброї та техніки бойовиків отримані з їхніх сторінок в соціальних мережах⁸, на момент складання цієї збірки всі представлені в ній учасники опитування вже є загиблими або померлими)

⁵ під час інтерв'ю всі респонденти використовували псевдоніми або позивні, інтерв'ю проводили російською, українською та англійською мовами. Більше половини респондентів під час розмови використовували більше однієї мови, щоб точно передати значення своїх слів, вживаних виразів та термінів. Під час співбесіди всі права респондентів були захищені. Респондентів не примушували до участі у дослідженні, їхня участь була добровільною. Всі учасники дослідження були повністю поінформовані про процедури та ризики, пов'язані з дослідженнями, та дали згоду на участь. Дослідники не планували ставити учасників, їхніх близьких чи знайомих у ситуацію, коли їм може загрожувати шкода (як фізична, так і психологічна) внаслідок їхньої участі. Дослідники запевнили учасників, що ідентифікаційна інформація не буде доступна для тих, хто не бере безпосередньої участі у дослідженні, учасники можуть залишатися анонімними протягом усього дослідження (навіть для дослідників) та після нього. Тому опитування відповідає всім етичним принципам таких досліджень, наскільки це можливо в наявній ситуації.

⁶ для публікації в даному виданні було відібрано тільки ті інтерв'ю, учасники яких загинули чи померли на момент впорядкування видання.

⁷ епітафії взято з мережевих спільнот в соціальних мережах «Вконтакті» - «Меморіал героїв ДНР/ЛНР», «Герої Новоросії», та «Однокласники» - «Книга Памяті», «Памяті павших Героїв Новоросії» та пошуком за відповідними хештегами.

⁸ фото і історії не співвідносяться між собою, але однозначно атрибутовуються, як приналежні проросійським бойовикам на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької і Луганської областей в досліджуваний період.

Наратив мертвої людини

1. Дюс і Сява

Коли Дюс і Сява вперше упоралися за гаражами на «Бесарабці»⁹ бормотухою, прогулявши українську, вони зрозуміли, що це – справжня дружба, яку не зможуть зламати навіть потужні стусани від Сявіного батька, якій повертаючись зі зміни, застукав їх – блідих і тремтячих - над калюжею свіжого блювотиння. Обнесений ларьок на автовокзалі, міліцейська справа, яку порешалі правильні пацани, поважна компанія, данина з бариг-нарколог, бурса, де вони вчилися на зварювальників – все вони робили разом. Разом записалися і на війну, бо ходити зі зброєю рідною вулицею – було круто, а що ще робити – вони не знали. Сявін отець до того часу вже помер від силікозу, Дюсін – давно згинув десь в тюрмі, а їхні матері лише хотіли, щоб «все було як у людей». Все так і було, аж поки чоловіки в зеленому не привезли в їхні двори труни. Дюсіна мати позичила грошей і замовила пам'ятника «як в людей», щоб не соромно. На пам'ятник Сяві грошей передав двоюрідний дядько з Черкас, якого вже років 20 ніхто з місцевої рідні не бачив.

Ось прийшов нарешті час, коли я пішов від вас,
Ваш близький, такий рідний, ваш коханий, дорогий.

Вже не можна нічого змінити,

Не покликати, і не спинити.

Тільки іноді мене згадати,

І молитву до Бога читати...¹⁰

2. Жора Птиця¹¹

Пан Грач на прізвисько Птиця був ідеалістом і вірив у справедливість, попри те, що два десятки років служив журналістом в провінційній російській газеті. Але справедливість не дуже вірила в пана Птицю, а тому не траплялася на його шляху. Зрештою він кинув і провінційну журналістику, і регіональну політику, і муніципальну громадянську активність, і попрямував на чужу війну, забувши улюблений томик класиків російської революції під подушкою своєї нижегородської квартири, але не забувши написати собі епітафію.

⁹ район шахти ім. Ізотова, депресивний район м. Горлівка донецької області.

¹⁰ різновид стереотипної епітафії в псевдо-народному стилі зі стандартного набору послуг, що їх пропонують провінційні російські ритуальні агенції; є також популярним в індустріальних районах України.

¹¹ позивний не змінено.

Землі третину взяли рік тому.
А дві третини – ще під ворогами.
І втому від чекання на війну
Ми гасимо горілкою
Й байками.
Зслабла обеззброєна рука.
Чекали миру?
Ось і дочекались.
В закинутих подалі рюкзаках
Тьмяніють закривавлені медалі...¹²

¹² опубліковано на сайті «Союзу письменників Росії» (<http://www.rospisatel.ru/>), 2017.

3. Механік¹³

Втомлені люди відрізняються від людей зневірених приблизно так само, як погані актори від маріонеток, у яких відрізали нитки, і вони ганчірками валяються на сцені. По його побитому віспинами, механічно усміхненому пласкому обличчю, незакінченим рухам і млявому мовленню було видно, що його пружина давно розкрутилася. І як би він не намагався знову запустити своє життя, знову пробудити в собі цікавість і знайти сенс, нічого не допомагало, кожне нове розчарування тільки ламало його механізм все безповоротніше, ще сильніше.

«Коли восени 2014 я їхав потягом з Єбургу до Ростова і далі йшов в Донецьк, я був такий злий шо капець. Якщо б ти, наприклад, мені тоді якось трапився, я б тебе, суко, голими руками б задушив, віриш – горлянку би гриз зубами, так я вас, бендер ненавидів» - він дивився кудись на підлогу, важко вичавлюючи слова. «А зараз думаю: адже лише за півроку до цього я б так само прибив будь-кого, хто б мені сказав, що я поїду воювати з хохлами, бо шо я дурний? Але ж поїхав, чуєш... бач, як нас накачали. А тепер думаю, от чьо тут, шо я тут роблю, нахрена це все, і я тут нахрена? З усіх, з ким ми тоді заходили, я один залишився – кого вбили, хто втік, хто в Сирію подався. А мені нема куди – вдома нічого нема, бізнес віджали, дружина пішла, за квартиру суд йде, роботи у нас нема, здоров'я вже теж нема, я ж не пацан – вже п'ятий десяток розміняв. Куди мені тікати? Так і сиджу, чекаю, коли вб'ють – чи ви, чи свої хто...». Він загинув за кілька місяців під час артобстрілу.

Хай хтось тікає на Захід,

Хай хтось тікає на Схід,

А ти накажи своїм дітям:

Нам, синку, гинути тут!¹⁴

4. Чіка і Мона¹⁵

Чіка припинив смикатися, крутитися і бігати очима, і чітко проголосив: «отця Дімітрія разом з групою добровольців я особисто переводив через «ленточку» 21 серпня 2014 біля Успенки», - було видно, що він гарно завчив це формулювання, багато разів його повторював і пишається цим фактом.

¹³ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в листопаді 2017.

¹⁴ перифраз віршів («мне говоріл мой папа: здесь нужно жить, синок»), популярних в російському ультра-патріотичному середовищі, авторство яких приписують сибірському поету-аматору Олексію Іванову.

¹⁵ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в грудні 2017.

«Ми тоді різні були, і народу зайшло усякого, але отець – чьоткий був: їх зустріли, одразу пішли на ничку, ми затарилися, ну там зброя, прикид. Він, чуєш, свята людина був: міна вибухне – всіх посіче, а він цілесенький, в атаку на повний зріст ходив, а його кулі оминали, бо каже, хрест захищає. Я тоді геть обдовбаний був, але не брешу, отвечаю. Хоча я потім майже кинув, як отець Дімітрій казав - ми тоді на такому адреналіні були, що жерти забували, не те що... Шнур зайшов з отцем Дімітрієм, він якраз минулого року відкинувся і теж закидався. Його кинув барига, у якого він колимив, і він колобродив з голою дупою, поки не прибився до отця Дімітрія та добровольців, що їхали на Донбас. Шнур в'їхав в тему, як КАМАЗ в багнюку – все, що гнав отець Дімітрій, він ковтав і добавки просив, ходив за ним як собачка, всі служби відвідував, барахло таскав. Навіть змінив погоняло на Монаха, Монєю його почали, коротше, звати. Коли отець Дімітрій їхав, Моня жив при церкві з бабою-прибиральницею, а коли повертався – знову переходив «на казармене положення». Бухав... ну, так, помірно, майже не вживав, постійно молився. Зрештою отець Дімітрій поїхав зовсім, наші всі порозбігалися хто куди, і Моня засумував – знову почав бухати, вживати, навіть на бойових. Якось його підрізали бариги, у яких він хотів віджати дурь, його на підвал, він відкупився... Коротше, мені пацани написали, що він підірвався на розтяжці «при виконанні бойового завдання», а я так думаю – бухой був чи вмазаний. Додому його не повезли, бо в нього ані рідних, ані дому нема, то й поховали на Донбасі, ну, в тієї баби, з якою він жив. Все як треба: по-церковному, по-православному, ну там, служба, відспівували, те-се – він жеж православний воїн...».

Ми – створіння великого Бога,

І до нього прямує дорога.

Нас веде нею Ангел-Хранитель -

Переможець наш і визволитель!¹⁶

¹⁶ частина віршу Людмили Архипової «Не губіте себе» з православного циклу «Про небезпеку алкоголю», що неодноразово була використана в якості православної епітафії.

5. Арарат, Казак, Єврей, Чечня та інші¹⁷

«Скажу чесно, бля, вначале я приїхав із-за амбіцій, кароче... а потім коли сюди потрапляєш, бачиш цей сенс, ну, потрапляєш на передову, береш участь в «бойових», бачиш мирняков, які страждають, бля, поял? ...нас просто послали як м'ясо, бля, але ж, ми бля, довбануті, бля, ми прийняли бій, наших загинуло, може, 36-37 пацанів... ну, там один в полоні, невідомо, бля... але ми їх вбили дуже багато, 120 осіб ми поклали, бля... спалили 3 танки... склад з боеприпасами... ну вийшло так, що коли ми пішли, два бліндажі укропівських роздובали, бля... і це були не просто укropи, а це був спецназ... бля, ми туди напали неочікувано, почали палити зі «джмелів», почали накривати їх кулеметами... вбивали всіх воппце, танки прям підірвали нахер, спалили ці танки, бля... бліндажі були всі цементні, як оце бетонні, бля кароче

¹⁷ позивні не змінені.

це був укресрайон... і один виходить, підняв руки... а в нього типу кофта така «слава Україні – героям слава», бля, і ми, знаєш, так подумали... а в нас був ще бій... і ми його, кароче, розфігарили з п'ятнадцяти стволів... потім пішли на третій бліндаж, розосередилися, хто в посадці, а ми пішли в укресські окопи, вздовж окопів, і пішли по окопам прямо їх херачить, поял? ...почався ближній бій, біля мене Єврей упав, я виповзаю з окопа і бачу – три тіла, кароче, обходять нас, поял? І вони на таку відкриту поляну вийшли і я їх, сука, прям, всіх положив, весь рожок в них вклав... і всьо, починаю підтягувати Єврея, і тут куля перед башкою пролітає, поял? Я автомат хапаю і мені в руку засаджує... я одразу в окоп, кароче, поял?... бачу – там Казачьок кароче, бля, молодий повзе, бля, і бачу – йому прям в пузо прилітає, а на ньому реально броня була, бронік прошиває, він на коліна, і – в шию, і – в скроню просто зразу сука кладе, і все, бля, я офігевший, кароче, автомат тягну, я, сука, повзу до Космосу, а Космос – справжній казак¹⁸... я до нього повзу, а в мене просто такий от шмат такий м'яса висить з руки, прикинь!... І тут, бля, цей танк на нас виїжджає з посадки, поял, сука? А я виловив момент і йому точно під башту херачу, а потім Док йому з посадки... Але той танк в натурі, сука, якісь безсмертний... потім армяша – з Пскова пацан, позивний Арарат, бля, херачив його «джмелем», а тому пофігу – нас херачить, пісець, бля... Єврей там кричить, кароче, поял, там «пацани, допоможіть, допоможіть, будь ласка, бля...» ...я його на метри два підтягнув, думав заре рукою вхоплю, і йому тут, поял – пуф-пуф-пуф... - просто догнало його, сука, поял?... після першого лютого, коли був бій, нас відправили в Стаханов, бля, і зі мною в палаті лежали мирняки, що після бомбувань, діти, старі, мужики, бля... і када до мене просто підійшла дитина, дала цукерку, а в цієї дитини не було руки... це якось за душу чіпляє, знаєте... І їхати звідси ніяк не збираюся, буду тут до кінця війни, бо стільки пацанів загинуло, бля...»¹⁹.

Йдуть в небеса герої Новоросії,

Ідуть пліч-о-пліч,

Мов в останній бій...

І тихо плаче дощ

Як сум російської осені...

Ідуть герої,

Йдуть на небо,

¹⁸ написання «казак», на відміну від «козак», використане для того, щоб не тільки відокремити особисті позивні, але і відрізнити штучно відновлену «традицію російського козацтва», яка насправді є яскравим проявом вторинної архаїзації деградованих спільнот, від справжньої козацької традиції, притаманної українському суспільству.

¹⁹ з інтерв'ю російського найманця, мешканця міста Челябінськ Дмитрія Дмитренка, записаного в лютому 2015 для пропагандистського відео незаконного збройного формування «Інтербригади», створеного в травні 2014 політичним рухом Е.Лімонова «Другая Росія». За чотири роки після запису інтерв'ю, на початку березня 2019, Дмитренко загинув у складі загону російських найманців в Сирії внаслідок підриву на міні.

Рятуючи тих, хто живий...²⁰

6. Пірат²¹

Спокійний, чемний, добре доглянутий, акуратно підстрижений, з красивою модною бородою, іронічним поглядом і постійною усмішкою, він здавався столичним метросексуалом, а тому абсолютно неприродньо виглядав у покинутому і перетвореному на казарму колишньому офісному приміщенні на околицях Донецьку, а ще більш неприроднім здавалося те, що він казав:

«на таких як ви я звик дивитися виключно через приціл. А як інакше, зрозумій: ми зараз стоїмо на позиціях, де воювали наші діди²², а ви утримуєте висотку, на якій був німецький укрєпрайон. Скільки років пройшло, а нічого не змінилося – всі на тих самих позиціях, і воюють за те саме... Я коли стою на позиції, з вашими очі-в-очі, я просто відчуваю, як за спиною стоять діди, які не здалися фашистам. ...я все життя воював з фашистами – і вдома, і в Москві, і в Європі там, а тепер тут – передній край, розумієш?... Тут зараз різні люди, але вся ця шелупонь і лушпиння відпаде і згорить, вже відпадає!, - і залишаться тільки найкращі люди, ідея залишиться і переможе. Тож я не можу бути ніде в іншому місці, розумієш?...».

Той, хто не здався, живе в наших серцях

Чия мета була захист дому, свободи

Той, кого поважав і боявся ворог,

Не сказавши негативного слова.

Той, кому смерть була не страшна,

Кулі не брали - тремтіли приклади,

Вірою і правдою відстояли до кінця

Достойно заслужили героїчної слави.

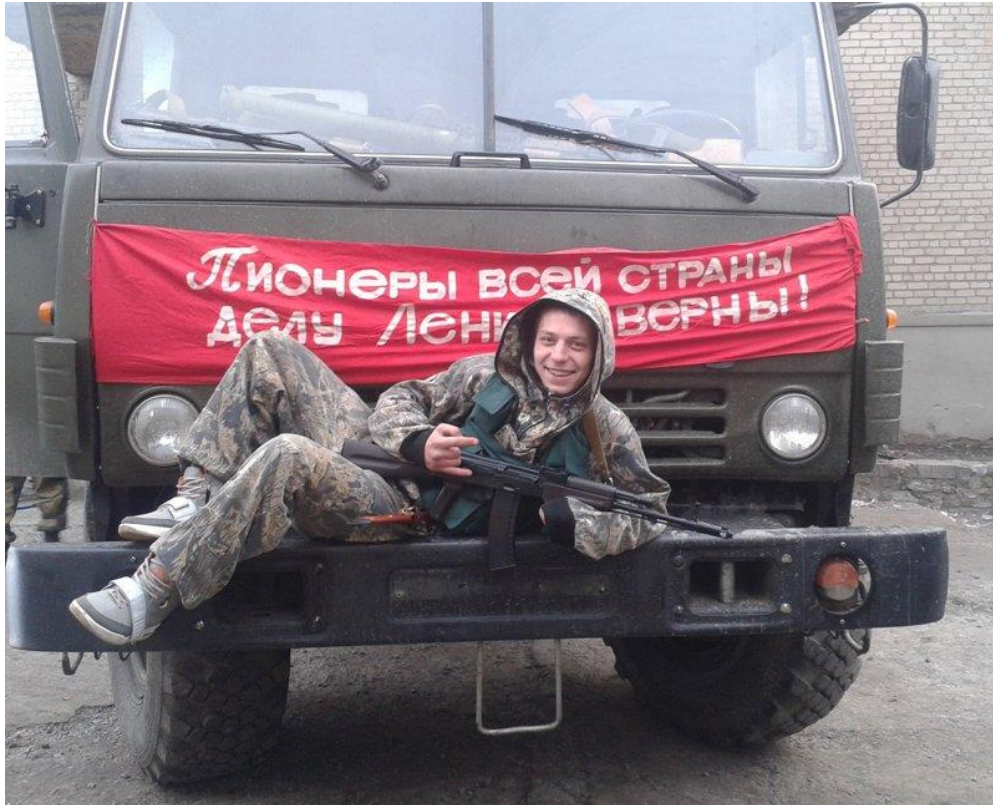
Ми пам'ятаємо, пишаємося, любимо і шануємо

²⁰ це остання третина дуже поширеного серед бойовиків та їхніх прихильників анонімного вірша «Ігрою подлой в перемір'я», якій цілком, або по частинах широко використовується в якості епітафій.

²¹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в жовтні 2017.

²² граматично неправильна форма «діди» наразі використовується замість правильної (і традиційно притаманної російському мілітаристському дискурсу – «наши деди – славніє побєди») російської форми «дѣди» в ідіоматичному словосполученні «діди воєвалі» більш, як 90% інтерв'ююваних членів незаконних збройних формувань. Можна припустити, що форма «діди» відсилає к символічним предкам (ср. «дідух» - дохристиянський символ урожаю, добробуту, багатства, безсмертного предка, зачинателя роду, духовного життя, оберега роду) радше, ніж до реальних родичів.

Про справу святу не забуваємо,
Спасибі за подвиг і сміливість, наш командир,
Як і ти, Донбас від ворога захищаємо.²³

7. Страх²⁴

«от ви кажете «страшно» - звісно, страшно! Я ж крім школи в своєму містечку нічого не бачив. А в нас що? – школа, бурса, потім на шахту, а як шахту закриють, то шо – мийте ноги? Куди я піду, кому потрібен? Що в нас є? один сусід наркоман, двоє – сидять, всі – бухають... А в телевізорі – життя, подорожі, таємниці. Дядько мій у Москві, каже, давай, приїдь, влаштую, а що я вмю, що можу? А тут – друзі, товариші, мене цінують, поважають, я потрібен людям, потрібен батьківщині... але на війні страшно, я кожен день боюся, вірите?... коли проти тебе стоять найманці з усього світу – поляки, німці, американці, іспанці, канадці..., і всі хочуть вбити

²³ частина фольклору, поширеного в російських соціальних мережах, переважно в «однокласниках» та «вконтакті», присвяченого загибелі Михайла «Гіві» Толстих; використовується в якості самостійної епітафії.

²⁴ інтерв'ю з цього та наступного розділів було опубліковано в Kostyuchenko, Y. V., & Pushkar, V. (2022). On the Analysis of Horror Stories in the Militants' Narratives as Markers of Violent Behavior and Conflict Identity: Case of "L/DPR" During the Warfare in Donbass, East Ukraine, 2014-2021. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 12(1), 1-19.

рускіх – це страшно. Коли ти бачиш мертвих щодня – це страшно. В мене нічого нема, нас зовсім мало – і всі проти нас – це страшно...»²⁵.

«страшно? ...як сказати... я коли в аеропорту був і до нас Захарченко приїхав, то почала наша артилерія працювати, а коли він поїхав, то знову нас обстрілювати почали. Ось так... а ще там була одна гарна людина, позивний Вовк, ми з ним сиділи, пили чай, а потім він пішов, і десять метрів не дійшов і вбило його... а ще пам'ятаю, ось, пацани, як на Моспино ми були тоді, а вони в автобус сіли, поїхали і вилетіли прям до них, до укрупів заїхали... ну, так вийшло... і виїхав танк, і пацан каже «це не наш танк», і хто встиг, той вискочив, а п'ятьох – нема... ...як нам казали, ну, місцеві, які тримали позицію, ну, вони казали, що там були, ну, поляки... вони, ну було незрозуміло: вони вдень між собою починають, ну один на одного снаряди кидати, а потім починають по нас стріляти, і незрозуміло було... ми потім пішли в Грабовку, і коли зайшли вночі в це село, я подивився, ну, чесно, ось, ну, так прямо сказати, ну, заходиш, а всюди смердить трупною отрутою... ну, валяються ополченці, ну, там п'ять чоловік лежало... все розбомблено, ну... багато тіл, техніка валяється... я хочу щоб реально Донбас пішов до Росії, ось серйозно... дядя Володя – он... он – ось такий мужик! Путіну – привіт! так шо... ну, не знаю... дев'ять місяців я тут ребята, я чесно, не дарма, я тут, ну, як сказати... іншою людиною став... я вже тут трохи збожеволів...»²⁶

«А ось ще було. Розповідав мені пацан, ми разом служили, він зі Слов'янська прийшов, бойовий такий... він на блокпосту стояв, перевіряв машини, ну там місцеві на дачі їздили, на базар, чуєш, і от коротше, каже, люди їм розповідали, що бачили, як за посадкою укropи щось закопували екскаваторами і тракторами ровняли. Прямо, чуєш, щось закопували в траншеї. Ну, люди боялися підходити, щоб подивитися, бо до укropів тоді підходити було лячно – вони будь-кого могли розстріляти просто так. Тоді взагалі коїлося щось страшне: ми їх тоді вбивали тисячами, і наших загинуло багато, але їх – просто тисячі, чуєш? І ось один каже: коли укropи від'їхали, вони пішли подивитися, що там таке, ну вони сім'єю їхали з дачі, і цікаво стало. І коли вони підійшли, то вони побачили, що в землі стирчить рука, чуєш? Стирчить рука, с землі, і коли вони підійшли, ця рука почала згинатися-розгинатися, ну пальці, чуєш. вони це побачили, їм стало лячно, і вони почали цю руку з землі тягти, висмикнули – і там був український солдат важкопоранений. Чуєш, важкопоранений солдат, укropи не подивилися там поранений-вбитий, і всіх – хоп! – згорнули до купи і закопали трактором. Коли вони одного витягли, тут дивляться – ще один стогне, вони і другого витягли. Потім вже вони не витягали нікого, бо побачили, що укropська техніка почала ворухитися, і вони злякалися, повантажили цих врятованих в машину, і втекли звідти. А коли вони втекли звідти, чуєш, один якось трішечки прийшов до тямі українець і каже – дайте мені телефона, - українською мовою каже, - телефона дайте, додому хочу подзвонити. І коли він зателефонував додому, чуєш, сталося страшне: йому сестра сказала, - ти, каже, не мій брат, не бреші, бо мій брат помер,

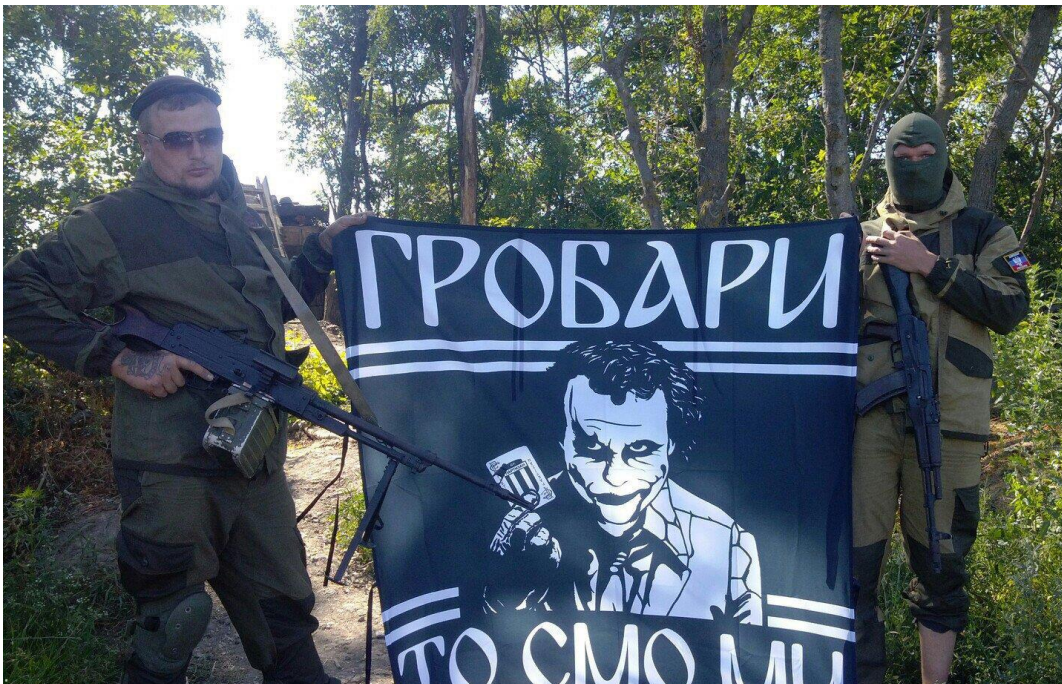
²⁵ особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в липні 2016.

²⁶ з інтерв'ю найманця незаконного збройного угруповання «Велике військо донське», мешканця міста Макіївка Богдана «Москви» Грицяя, записаного в лютому 2015 пропагандистським каналом «Царьград-ТВ», що був створений російським олігархом Костянтином Малофєєвим у вересні 2014. В червні 2019 Грицяя було вбито.

Його давно вбили. А мати його плакала, кричала, не віддівайте його, каже, бо його вб'ють, він вже померлий, хай там і залишається! Так і було, чуєш.»²⁷

Питання бути чи не бути, кому і скільки на землі відбути,
Кому який є призначений строк – вирішує один лиш тільки Бог.

Нам не можна все передбачати, помилок і болю уникати,
Неможливо повернутися назад, якщо кличе цвинтарного дзвона набат.²⁸

8. «Чорний ополченець»²⁹

Він запалив свічку, ретельно відтворюючи атмосферу піонерських таборів, та відсунувся в темряву:

²⁷ особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в квітні 2018; історія, ймовірно, походить до масових поховань бойовиків та їхніх жертв у Слов'янську в червні 2014 і має певне розповсюдження, у модифікованому вигляді її було відтворено бойовиком «Воробеем» (Віталій Несвіцький) в інтерв'ю кореспонденту російського пропагандистського каналу «Сегодня.ру» Юрію Котенку в березні 2020.

²⁸ різновид стереотипної епітафії в кримінальному стилі за стандартного набору послуг, що їх пропонують провінційні ритуальні агенції переважно з південних російських регіонів; є також популярним в деградованих індустріальних районах України.

²⁹ історія про «чорного ополченця», що існує в середовищі бойовиків в кількох варіантах і була вперше зафіксована в січні 2015, є очевидною реінкарнацією відомої історії про «чорного дембеля», розповсюдженої в радянській армії, особливо в період агресії в Афганістані, в 1970-80-х.

«як так страшно? тут війна, тут все по-іншому, розумієш? тут іноді таке буває, що як так? - а нічого, бо це – війна... от в одному підрозділі був пацан, ну я його не знав, а ось зі мною воював пацан, його вбили рік тому – так він казав, що вони разом починали з Вікінгом, Медведем, Вампіром, з іншими пацанами... та нікого вже нема, бо кажу ж – війна... так ось, пацан, кажу, був – молодий зовсім, прийшов, вісімнадцять років, я, каже, зараз тільки трохи повоюю, а як все налагодиться, я поїду на роботу за контрактом... веселий такий, справний, все робив чітко, швидко, всі його любили, командир хвалив... і десь він щось повоював, і казав, що йому треба вже йому їхати. І пішов наостанок він на бойові, каже, щоб ви мене згадували добрим словом. А ніч була така тиха, спокійна. І він сидів в окопі, мріяв про щось, і коротше, заснув - і його укропські диверсанти зарізали. Голову відтяли, серце проштрикнули, ...страшне діло, що сказати. Так його зранку і знайшли. Ну, матері не сказали, що він заснув, сказали, що загинув в бою... а потім, десь за півроку чи шо, вночі хлопці почали бачити чорну фігуру, що виходить з посадки і ходить вздовж окопів. І якщо хтось починає куняти, то підходить ближче і показує щось, що тримає в руках. Спочатку не розуміли, а потім придивилися – він тримає в руках свою відрізану голову! це той пацан, розумієш, це він так стереже своїх хлопців тепер, розумієш? Ось... а ще, чуєш, було: коли Луганськ обороняли, захопили були несправний танк. А як його ремонтувати, де екіпаж брати – хтозна, а укropи вже майже в місто заходять – шо робити? І тут приходять три чувачка, вже немолоді, якісь непевні, кажуть «дайте, ми зробимо». Ну, шо, ну дали. Вони поремонтували, пофарбували танк отработкою в чорний колір, десь заправилися, сіли, поїхали і зупинили укropів. Бій, кажуть, був страшний, - бо ті дядьки виявилися крутими вояками. Танк цей, правда, підбили, він так і залишився на позиції. Потім цих дядьків шукали, хотіли нагородити, чи хоч би спасибі сказати, але де там – нема й нема, зникли, як не було. Поки хтось не згадав – це, каже, його сусід, що у 82-му загинув в Афганістані, та його екіпаж – вони тоді разом в танку згоріли, як на душманському фугасі підірвалися. А тепер, бач, з того світу повернулися, щоб захистити рідне місто, чуєш? ...а той чорний танк так і стоїть в Хрящуватому, люди туди й досі квіти носять. а ти кажеш...»³⁰.

Ми прийшли сюди не за-для слави,

Гроші не приваблювали нас.

Просто є проблеми у держави,

А в статуті слово є: «Наказ».³¹

9 Маестро³²

³⁰ особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в вересні 2016.

³¹ перифраз вірша російського поета-аматора українського походження, професійного військового, ветерана війн в Придністров'ї, Південній Осетії, Абхазії, Чечні Александра Вирвіча, присвяченого війні в Чечні, що використовується в якості епітафій.

³² позивний не змінено.

В спільнотах, особливо зі спотвореними постгеноцидними впливами рефлексами, представники яких не мають навичок рефлексії та неспроможні до раціоналізації, одним з ефективних способів втечі від нестерпної реальності може бути різновид специфічно спотвореного мистецького жесту. Насильство також цілком може бути різновидом такого мистецького жесту, тому в деяких спільнотах за певних умов виробництво графоманів, бездарних митців та інших невизнаних геніїв починає непогано корелювати з виробництвом радикальних екстремістів та терористів.

Він був на диво поганим поетом. Але – як і більшість такого роду митців – не здогадувався про це, задовольняючись епізодичним виконанням своїх віршів під гітару по околицях рідної Челябінської області. Як і всі погані митці, він хотів бути схожим на Захара Прілепіна і заздрив його випадковій славі. Тому збір найманців на війну в Україні, оголошений восени 2014 депутатом-комуністом міста Златоуст, він сприйняв як шанс. «Я особисто їду на Донбас, тому що бачив по ТБ і у соцмережах, що там дітей вбивають... я за те, щоб відігнати укрупів від кордонів ДНР, щоб вони не бомбили дитячі будинки, лікарні, садочки, школи... а далі вже нехай самі вирішують свої питання...», - казав він, але насправді згадував свою молодість, зокрема, на чеченській війні, де він служив гранатометником. Втім, він швидко зрозумів, що увійти в ту саму річку не вийде: «тут не Чечня – в укрупів є танки, артилерія, «Гради», міномети, тут складно воювати... але якщо буде треба, ми до Києва дійдемо!». Він, звісно, не дійшов до Києва, його відчайдушний «художній жест» вичерпав себе значно раніше. Але своєрідну епітафію-заповіт він собі написати встиг. Вмирати безталанним поетам в Росії завжди вдавалося значно ефективніше, ніж писати...³³

Тихіше, не дрова несете! А тіло тліннеє моє.

І розгорніть труну дубову! Ногами не хочу вперед.

А що всі раптом зажурились? Невже і блазня вам шкода?

Раніше ніби не любили, і ображалися завжди.

Ну ось, збулися ваші мрії, не буде жартів вже про вас,

Одні вже тільки лицеміри солодких лестоців наллють.

Змініть вже траурні мармизи, і досить тиснути сльозу,

Бо зараз я з труни повстану, сміятись швидко вас навчу!

Полоскочу я ваші нерви, щоб надірвали животи,

Та геть засмучуваться, людці, блазня ховаєте ж ви!

Де музиканти, танцюристи? Міцні горілка і вино?

³³ за матеріалами інтерв'ю найманців з «челябінського загону днр», опублікованого на сайті КПРФ в лютому 2015 (<https://kprf.ru/international/ussr/139447.html>).

Хочу почути як горляють сп'янілим хором - весело!
Ну! Пом'яніть яскравим сміхом! І проведіть в останній шлях,
І поховайте під березою, або під сосною хоча б...³⁴

10. Танцюрист

Він виглядав спокійним, розслабленим і впевненим в своїх словах, як людина, яка все вирішила, яка добре розуміє свої можливості і обмеження, не має зайвих ілюзій, але і позбулася колишніх страхів. Добре розвинене, стилістичне багате, правильно інтоноване мовлення, супроводжене стриманою мімікою і жестами, справляло гарне враження і помітно вирізняло його з кола оточуючих:

«...я зовсім ні з ким не спілкуюся, нема з ким розмовляти, та й нема про що... всі мої опинилися на другому, ну, як сказати – на вашому боці. Багато, дуже багато моїх друзів зараз воюють проти мене, і я ж прекрасно розумію, що якщо я їх зараз побачу, я, якби, нікого жаліти не буду. Ось такий факт, на жаль. І з цим я нічого зробити не можу, бо чому а тому що я не можу достукатися до цих людей і пояснити їм, в чому вони, якби, помиляються. Бо пропаганда повністю переформатувала свідомість, і люди, якби, більше не визнають, що вони, якби, з радянського союзу, що мають імперське минуле, що всі вони колись їздили по всьому союзу – як мій отець, як його брат, дядьки – вони жили, якби, де завгодно, і ніколи не було ділення по націях, ось ти такий, чи такий, чи якісь там... ну, правда, я не розумію усієї цієї українізації, бо чому а тому що всі наші міста, наша якби південна Новоросія, вони завжди були російські... ну в радянські часи ніколи не було ніякого українства і жодної української мови, і жодних українців тут. Якщо якісь українець з'являвся у нас, його всі називали заїжджим чортом. А я сам дуже люблю українську мову, дуже добре її знаю, кожне літо їздив до бабусі в село, але ж в нас цього не було ніколи – це факт... а тепер так вийшло, що навіть моя родина, яка бачила ту велику країну, вона фактично піддалася цьому пропагандистському впливу і перейшла на той бік, обрала українство... бо чому а тому що людям задурили голову настільки, що вони забули, що в них є родина, що їм треба гроші заробляти, і вони замість цього пішли в політику, на мітинги... і я ж розумію, що нічого з цим не зроблю, не поверну і не відбудую, тому лише можу бути поруч з тими, хто вірить в те саме і відчуває так саме, як і я...»³⁵

Ці слова я присвячую всім, хто залишив наш світ молодим,
Хто ніколи вже не повернеться...

³⁴ останній вірш «Маестро» Брагіна «Похорони шута» було надруковано в «Комсомольській правді» 4 лютого 2015 (<https://www.kp.md/daily/26338.4/3220628/>).

³⁵ особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в лютому 2016.

Ці слова я присвячую всім, хто пішов назавжди в двадцять сім...³⁶

11. Пацюк

Він говорив неголосно і повільно, з великими паузами між словами, але промовляв все чітко і різко, відбиваючи такт своєї промови на столі короткими покрученими пальцями:

«...ви ж усі нероби, будеш сперечатися? – усі ці програмісти, дизайнери, менеджери, купи-продайки у своїх офісах – ви тільки майданите, майдануті, а ми важко працюємо, як карло, горбом, кожну копійчину, будеш сперечатися? ...раніше, при союзі як було? В мене все було, я впахував, але я знав, що мене поважають, що мені все дадуть, що треба, будеш сперечатися? А зараз, ти скажи - хто я? чому сцикуха-секретутка чи прибиральниця в Києві у вас отримує більше за шахтаря під землею? Хто так вирішив, скажи? Ми шо – більше нікому не потрібні? Ні – це треба міняти! ...повилазила оця шелупонь, хапає, хапає, а нам ніхто нічого не дає. А треба шоп не так, треба, шоп було нормально, щоб поважали, будеш сперечатися? В мене все колись було, а такі як ти в мене все забрали, на проплачених майданах все профукали, ми заробляли і будували, а ви ламали і просірали. ...але ми переможемо і все повернемо, все. І тоді всі сядуть за великий стіл, як колись, і вип'ють за перемогу, і всі будуть про нас пам'ятати

³⁶ перифраз тексту пісні «Штурмуя небеса» російської панк-рок групи Loupa, 2012, що його неодноразово було використано в якості епітафії.

і нас поважати, як завжди було, як треба пам'ятати і поважати свято «9 травня». А про вас всі забудуть, будеш сперечатися?»³⁷.

З вірою в Бога,
Донбасу - перемога!
Як герой загинув він,
Але вічно він, живий!
Вбивцям його -
Навіть імені нема,
Ніхто їх не згадає,
І прокляття над всіма!³⁸

³⁷ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у вересні 2016.

³⁸ частина фольклорного віршу невідомого автора, присвяченого пам'яті Арсена «мотороли» Павлова, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

12. Інтернаціоналіст

Він сидів майже нерухомо, в якісь неприродній і здавалося – дуже незручній позі, дивився кудись вбік і униз, говорив монотонно, але важко, уривчасто, ніби навмисно повільно, добираючи потрібні слова та їхню правильну, на його думку, вимову, замість жестів – щоб підкреслити окремі місця в своїй промові – він лише міцніше стискував пальцями стільницю, не змінюючи тону і швидкості речі:

«я професійний військовий, я служив в професійному війську, я воював в Іраку, я розумію, що мій обов'язок – захищати цивільне населення від воєнних злочинів. Це мій обов'язок і борг – і професійний, і інтернаціональний. А ви тут безперервно коїте воєнні злочини, яких не бачить так званий «демократичний захід», але – я ж бачу! Ось, ми зайшли в село, розмістилися, закріпилися, - а ви починаєте нас обстрілювати, не думаючи, що цивільні люди можуть постраждати, отримати поранення чи загинути. Як це? Це – воєнні злочини... І я буду захищати

руських людей від ваших злочинів, поки можу рухатися. І хоч я отримав поранення, але незабаром повернуся на фронт...»³⁹.

Суворий, мужній і рішучий
Ти зіркою повстав могутньо.
І вже не скориться Донбас,
Якщо ти захищаєш нас!⁴⁰

13. Калмик

³⁹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у березні 2015.

⁴⁰ модифікована стереотипна епітафія з набору, пропонованого ритуальними агенціями з центральної Росії, в різних варіаціях зустрічається в групах підтримки донецьких бойовиків.

Він уважно дивився крізь вузькі щілини очей, повільно розкачуючись під час промови і погладжуючи автомат на колінах:

«якщо б я розповів тобі все, що бачив, ти б не зміг спати до кінця життя. Майже двадцять років в ОМОНі, за останні одинадцять років вже навіть не пам'ятаю скільки відряджень в Чечню... а потім я вирішив, що моя війна скінчилася, вийшов на пенсію і виявився нікому не потрібний, ніби забутий. ...і ніби все було – нормальна пенсія, квартира, дача на березі Волги, на роботу влаштувався охоронцем, все як треба, як у людей... але це було таке якби спокійне життя - старість, сірість, порожнеча... Коли все це почалося, я почав, звісно, спостерігати за подіями тут, на Україні, ми почали зіздвонюватися з друзями, з товаришами по службі, обговорювати все це, переживали, вболювали... а вже на початку 2014 почали перепитувати один одного – «ти ще не на Україні? ти ще не в Донецьку?», хоча що нам там робити, які в нас там справи... Насправді, тільки після того, як 2 травня в Одесі людей спалили я замислився, що треба їхати. А остаточне рішення прийняв, коли побачив, як бомбили Луганськ, бо стало ясно, що професійна армія воює з простими людьми, з працівниками Донбасу. ...мені стало прикро, що я зі своїми навичками, своїм досвідом, що його я отримав за роки своєї служби в ОМОНі, в Чечні сиджу вдома, а простий пацан піднявся з шахти і воює... тоді вже багато наших їхало, і ветеранів, і цивільних, і зовсім без досвіду, знайомих, родичів, всіх, - бо всі хотіли допомогти, бо не могли вже спокійно дивитися, як військові знущуються з простого народу Донбасу, з простих работяг...»⁴¹.

Він рухомий правдою,

З'явився на Донбас,

Був воїном хоробрим,

Загинув тут, за нас!⁴²

14. Студент

З якоїсь незрозумілої причини – можливо, щоб приховати свою мало не хворобливу худорлявість, непропорційність та незграбність, - він мав звичку носити одяг на пару розмірів більший за потрібний. Тому військова форма виглядала на ньому як середньовічний балахон, з-під якого стирчали затемнені, попри гарну освітленість, окуляри та рідка гостра борідка невизначеного рудуватого кольору. Він постійно крутив в пальцях запальничку, знизував плечима і нахилився всім тілом вперед, при цьому чомусь намагаючись триматися до співрозмовника під кутом у три чверті:

⁴¹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у липні 2016.

⁴² частина фольклорного віршу невідомого автора, присвяченого пам'яті Арсена «мотороли» Павлова, широко розповсюдженого в пабліках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

«сам-то я людина мирна, будівельником був, з бригадами їздили від Мурманську до Норильську, так-то... коли все це почалося, то я з самого початку почав стежити за подіями на Україні - спочатку Майдан, потім від'єднання Криму, потім Донбас... душа закипала, коли я бачив, як на Україні піднімають голову неофашисти, як влаштовують факельні ходи, як кричать антиросійські гасла. А як спалили людей в Одесі, я не зміг більше залишатися стороннім спостерігачем. І вже після того як на Південному Сході України стали вбивати мирних громадян, я став шукати можливість записатися добровольцем. Разом з казаками я поїхав в Ростов і допомагав тримати кордон відкритим для біженців і добровольців. ...На нас там полювали нацики, нацгвардія, там була справжня м'ясорубка, ми багато людей тоді втратили... але нас було чимало, з усіх куточків Росії до нас приїздили, прямо там брали зброю, - терські, кубанські, ставропольські казаки, багато хто, відусюди, тож ми встояли... «укропи» - вони зовсім відморожені, їм вірити взагалі не можна, там пропаганда страшна, вони не люди, а зомбі, всі бухають, половина на наркоті, на синтетиці, ви просто не знаєте... ось, хтось каже, ніби ми тут когось страчували, катували когось, але ж ти їх бачив? ти бачив, що вони роблять? вони не люди, вони - нелюди, вбивають мирняк за американський сланцевий газ – то хіба це злочин, якщо ми з ним поведимося по справедливості?».⁴³

Для нас він ще живий і десь літає,

У спогадах, у серці, у думках.

Душа завжди жива, вона все знає,

І бачить, як страждаємо ми всі!⁴⁴

⁴³ особисте інтерв'ю з бойовиком незаконного збройного угруповання, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки в травні 2015.

⁴⁴ різновид стереотипної епітафії зі стандартного набору послуг, що їх пропонують провінційні російські ритуальні агенції.

15. Прапор

Цей огрядний чолов'яга середнього віку, що великим ножом нарізав овочі біля саморобного, але добротного зробленого столу, жодним чином не виглядав ані небезпечним, ані бойовиком. У своєму одязі військового зразку, він однаково органічно виглядав би на підсобному господарстві чи сільському подвір'ї, на риболовлі, у мисливському господарстві чи на дачі. Десь так – як дачник – невимушено, поміж іншими справами, він і розмовляв, вимахуючи ножом, як диригент своєю паличкою:

«...ну ти чого, тут ніхто нормальних українців ворогами не вважає, дурних тут нема... ти зрозумій - нас посварили політики, вони там щось постійно ділять, гроші, долари ці американські, владу якусь на своєму хуторі, а нам, простим людям - ділити нічого, ну що у нас є, щоб ділити, сам-то поміркуй... ти згадай: ми всі - однакові, ми всі вийшли з однієї країни, всі ж були піонерами, комсомольцями, там, на суботники ходили, на демонстрації, як би не жили, а були щасливі, і ніхто нікого і нічого не ділив, всім всього вистачало, всі колись були одним цілим, однією країною, одним народом, якби братами, як добре-то було, які пісні були, які свята! Як за столом сиділи, як гуляли - пам'ятаєш? Куди все поділося, хто забрав? Я б тих, хто у нас все це вкрав, хто нас розділив, особисто до стінки б поставив, віриш - рука б не смикнулася. Тільки б хоч на день, хоч на годину, хоч на кілька хвилин повернути те, що було, щоб дітям показати - дивись, ось як воно було, ось, які ми були, ось, що ми могли... А тих, хто повірив пропаганді політиків - усіх в табори на перевиховання, поки не згадають, хто вони є по-справжньому, поки не зрозуміють, поки не зарубають на своєму мідному лобі...»⁴⁵.

⁴⁵ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у червні 2016.

Ми будемо пам'ятаємо вас завжди,

Ніколи не забудемо,

Ви, що від нас на вік пішли,

Сумувати завжди будемо.⁴⁶

16. Ратич

Він був з породи мовчазних балакунів, що - як і метушливі нероби - в достатку зустрічаються в випадкових замкнених чоловічих колективах. «А ну, погоду, салага, не замай», - з ґрунтовною неквапливістю, попльовуючи у вуса і прикурюючи від вогника, втручаються вони

⁴⁶ різновид стереотипної епітафії в псевдо-народному стилі зі стандартного набору послуг, що їх пропонують провінційні російські ритуальні агенції.

в будь-яку розмову, - «посунься мальок, щас розкажу, як воно на самом-то деле було...», і починають травити нескінченні байки, пересипаючи свою промову простонародними слівцями і жаргонізмами. За це вони славляться «бувалими» і користуються незмінною повагою колективу. При спілкуванні з такими людьми завжди важко позбутися відчуття, що перед тобою китайська целулоїдна лялька, що імітує якогось персонажа з третьосортного телесеріалу. Тим парадоксальніше почути від нього іноді серед завчених імітаційних фраз дивну і страшну правду про себе самого і своє життя:

«...ти тут щасливих-то людей не шукай, їх тут немає. За кожною долею тутешнього ополченця - історія втрат, невдач, безнадії. Кожен з нас приїхав сюди в пошуках справедливості, в останній надії обміняти справедливість на свою смерть - єдине, що у нас залишилося свого, після того, як у нас вкрали життя. У кожного ця надія виглядає по-своєму, кожен формулює її по-своєму, як уміє, як навчили, як підказали, але поки вона є - ми живі, ми єдині, ми стоїмо на цьому рубежі і боремося за щось, що ані зрозуміти ані висловити не можна, тільки відчуті... <...> ...я сам-то людина шабутна, бойова, астраханський казак, на місці сидіти не можу, поїздив чимало, особливо - коли бачу, що наших руских людей утискають... тому якщо що - одразу в бій, без балачок... зараз укrops стоять на нашій, на російській, на козацькій землі, вони її окупували, їх треба мало-мало осадити, не дати їм закріпитися, не дати наступати... там - всі вороги, ми їх швидко не ділимо - всіх їх треба вбити в землю по самісіньку горлянку, без жалю, без перемир'я, без розмов. Так ми тут це бачимо...»⁴⁷

Ще один пішов і назавжди
І більше з бою він не повернеться.
Не повернеться більше він сюди,
Лиш рідне прізвище луною відгукнеться...⁴⁸

⁴⁷ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у січні 2015.

⁴⁸ перифраз віршів з популярних солдатських пісень, присвячених агресії СРСР в Афганістані, в 1970-80-х, «Чорніє берети Каспія» та «Автомат і гітара», що широко використовуються в якості епітафій, частіше - бойовиками «ЛНР».

17. Ферзь

Попри те, що говорив він цілком спокійно і розмірено, його тіло ніби жило окремим життям – воно постійно перебувало у хаотичному русі. Він ходив взад-вперед, повертався, оглядався, робив напівкроки і зупинявся, перевіряв щось в кишенях, підтягував ремінці на перчатках, стягував та знову натягував капюшон на свою круглу, мов качан голову, облизував губи. Здавалося, він чекає на щось, з неминучістю приходу чого він давно змірився, і лише ніяк не може прийняти свою неготовність до цього:

«...від нас, ось так подивитися, до укрупів метрів шістсот-вісімсот, і одразу вони стоять, ми кожен день під обстрілами, ось сьогодні - два двохсотих, три трьохсотих витягали, ось наша машина згоріла стоїть - все вони, укрупі криють постійно і нас, і цивільних... ми стоїмо за народ Донбасу, який бореться з фашизмом, народ не приймає цей київський режим, який хоче відібрати російську мову, рускую землю, рускіє традиції, а нам - рускім людям - не потрібні тут фашисти, українці, київські прибудди, чужаки всі ці - тому я одразу, ще в липні вирішив їхати захищати рускіх людей, і вже в серпні (2014⁴⁹) прилетів в Москву, а потім сюди... я в Європі прожив майже 20 років, будівельником був, і скажу, що жити там рускому дуже важко, нікому не побажаю, уряд робить свій народ просто рабами, свободи ніякої немає, всі загнані в кредити, всі від усіх залежать, і багато чого ще такого, про що і говорити неохота...

⁴⁹ примітка укладача.

якщо київському режиму це подобається, то і нехай, але нам рускім людям, шахтарям, роботягам, це не потрібно, ми хочемо вільно і мирно працювати тут, на своїй землі... і тут чимало і місцевих простих роботяг, шахтарів, трактористів, але багато і досвідчених військових, що пройшли Афганістан, особливо Чечню, вони знаходяться тут... ми все одно переможемо, тому що завжди перемагали, так по історії відомо, і ми закінчимо з цим фашизмом і будемо жити в мирі...»⁵⁰.

За долю мокрих очей і за залишки снів,
Ти стояв за Донбас в ополченні вірних синів.
Хай минають роки, і нехай тоне сніг,
Життя лишить в долі Новоросії вірності слід.⁵¹

18. Підкова

На його обличчі постійно блукала саркастична посмішка, за якою він занадто очевидно намагався приховати якийсь питання, на яке у нього не було відповіді. Від постійних безуспішних пошуків відповіді на це болюче питання, яке він, схоже, навіть не міг сформулювати, його обличчя набувало вигляду винуватого, розгубленого і трохи

⁵⁰ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у січні 2015.

⁵¹ частина віршу російського поета-аматора Олега Шевченка «Героям ополчення Донбаса», присвяченого пам'яті Олексія Мозгового, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

жалюгідного. Він опускав плечі, відвертався, дивився спідлоба, піднімав брови, виштовхуючи з рота слова-схлипи:

«...поки малим був - не розумів, а як з армійки повернувся - побачив, що у нас на Псковщині життя немає, взагалі ніякого, все поділили, все розікрали, розруха, правди ніде немає, роботи ніякої немає, кожен сам за себе, всі один з одним собачаться, як до пенсії дотягнути - незрозуміло... я тоді в ОМОН завербувався, думав, ну, нормально буде, зарплата, утримання, в Чечню тоді вже майже не відправляли... а там все те саме: кругова порука, звітність, побори, плати за все, за кожну закорючку, а синки в шоколаді... коротше, звільнився я, залишився в Москві, спочатку в торгівлі, потім там став ріелтором працювати, а там теж все поділено - не увіткнешся... не то, щоб я голодував, не, але просто, зрозумій, немає сили дивитися, як чинуші-виродки, чиїсь синки, якісь тупі придурки мають все, а ти іноді не знаєш, де сотню перехопити... звичайно, я стежив, що там на Україні твориться, адже рідні люди, одна країна, одна мова... повірити не міг, що там все ось так-то, що ось так запросто вбивають руских людей, і друзі мої не вірили, і рідні не вірять досі, навіть коли я розповідаю як на самом-то делє... а потім зрозумів - це наш шанс: якщо тут все вийде, то всюди вийде жити по справедливості... вбивати дуже важко... поки не переконаєш себе, що ось цей ось - навідник, коректувальник, ворог - не зможеш вбити, не зможеш, значить, врятувати життя іншим, хорошим людям... а тим людям-то ще гірше, ніж нам - вони зовсім все втратили, і у них крім нас, взагалі нікого немає... я тепер тут залишуся, бо тут тепер - моя сім'я, мої найближчі люди... ми тільки всю цю нечисть бандерівську викоринимо під корінь, випалимо вогнем залишки того, що проросло після Великої вітчизняної, після Другої світової, щоб більше ніколи нічого не розпочалося такого, щоб мир був...»⁵².

Серце згоріло, мов вечірня зірниця,

А біль все горить у груді.

Образ твій милий тепер залишиться

В пам'яті нашій завжди.⁵³

⁵² особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у жовтні 2015.

⁵³ різновид стереотипної епітафії зі стандартного набору послуг, що їх пропонують провінційні російські ритуальні агенції; є розповсюдженою також в Донецьку та області.

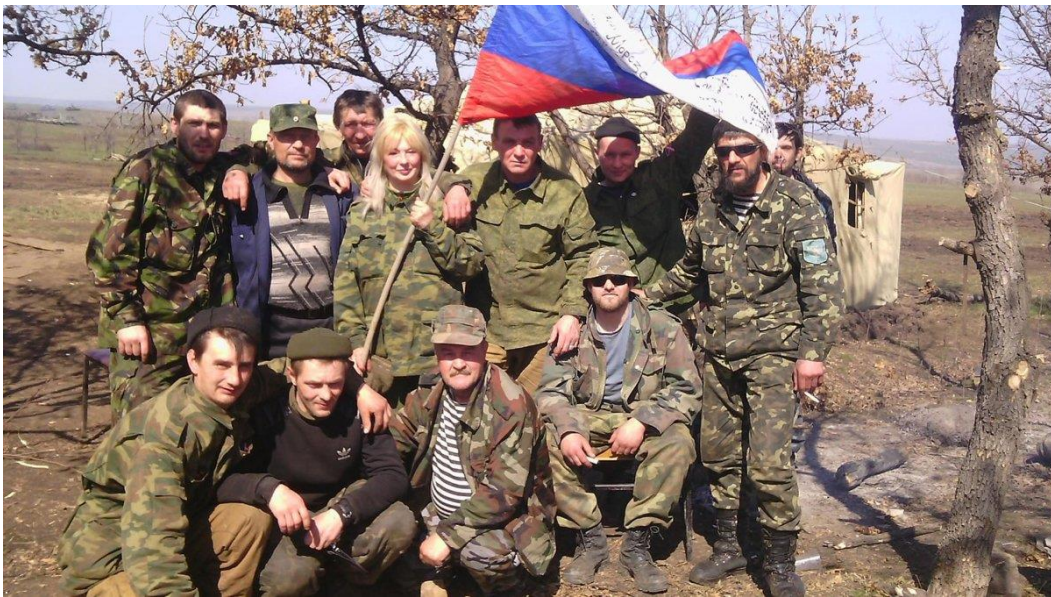
19. Дон

За свої тридцять з чимось років він навчився нікому і нічому не вірити. І життя, ніби відповідаючи на цю його віру, базовану на багаторічній професійній звичці, щоразу підтверджувало її, збагачуючи його одноманітний життєвий досвід зрад і брехні. Навчений сприймати будь-які різноманітні події і явища навколишнього світу як зраду своїх особистих інтересів, але не маючи жодного досвіду довіри і співчуття, він навчився нічого і нікого не боятися, безповоротно ділити світ на своїх і чужих, а головне – палко і безпощадно ненавидити цих чужих:

«...я цих ублюдків майданних ненавиджу! Я сам людина військова, з правоохоронних, так би мовити, органів, тому я з самого початку, ще взимку 2013 бачив і розумів, що все це проплачено, зрежисовано і куплено, що вони прийшли все у мене і таких як я відібрати, щоб зруйнувати все, що я збудував, що я маю. І тоді я приєднався до руху «Антимайдан», який організували небайдужі місцеві активісти, відповідальні політики і бізнесмени, щоб боротися з цим жолтоблакітним фашизмом, який почав піднімати голову. Ну, а коли вони захопили владу в результаті цього перевороту, вони нас усіх, антифашистів, оголосили поза законом, на нас почалося полювання по всій країні. І якщо раніше ми просто захищали пам'ятники, які хотіли знести фашисти або людей, яких бив божевільний натовп, або стояли в Маріїнському парку на мирній акції за Януковича, який зрадив і кинув нас потім... то тепер нам просто довелося брати зброю в руки, щоб захистити своє життя, тому що події в Одесі другого травня

показали, що мирних шляхів більше немає, треба відстоювати свої інтереси зі зброєю в руках... а коли взяв у руки зброю - дороги назад вже немає: або ми, або вони...»⁵⁴.

В кулак пальці зажаті: не туги і не смутку!
Боротьба ще триває! Це початок здобутків!
Стерта точка повернення, всі згоріли мости,
Дорога була плата! Нам не можна не йти!⁵⁵

20. Чірва

Він зірвався абсолютно раптово, без якоїсь помітної причини, скинув зі столу кружку, пнув ногою якісь речі і істерично заволав:

«от нахер, бля! от ніхера тут не буде, поял, бля! ти сука-бля, поял – ти нічого не знаєш, поял, бля? та я бачив пацанів, які все втратили, яких я особисто з хлопцями стопарів, коли вони хотіли завантажити в мотолигу⁵⁶ тону тротилу і їхати на укропські позиції, шоп підірвати там

⁵⁴ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у листопаді 2015.

⁵⁵ частина віршу московського поета-аматора Міхаїла Предзімного «Павлу Дрьомову посвящається» з його циклу «Руская весна», широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

⁵⁶ розповсюджена сленгова назва легкого броньованого багатоцільового тягача-транспортера МТ-ЛБ, що виробляється з 1966 та дотепер використовується багатьма арміями та цивільними службами Східної та Центральної Європи, Середнього Сходу, Африки та РФ.

все нахер, як ісітишадисти⁵⁷ якісь смертники, сука-бля, поял? Вони померти хотіли – «сука, дай!», оруть, плачуть, - тільки шоп сук укропівських побільше у пекло відправити, поял, бля?! ти поял, до чого укропська пропаганда довела людей, яку ненависть бандерівці викликали в руських людях, якщо вони готові так померти? ...оця Україна, українізація, бля, мова отета поцовата... руській человек помре за своє право, язик, землю, але не відступить... фашисти не розуміють, як ми їх ненавидимо, тому програють, я тобі кажу... може, ми й не переможемо вже завтра, але ми і вам сукам, жити не дамо... будете роками кров'ю харкати, гнити тут, срати кривавим поносом, за все, за пацанів, за кожную краплю...»⁵⁸

Скорбота наша незбагненна,
Сльозами горе не зітреш,
Ти вже не з нами, втім ніколи
В серцях ти наших не помреш.
Не врятував героя жоден,
З життя зарано ти пішов,
Втім світлий образ твій єдиний
Ми пам'ятаємо завжди!⁵⁹

⁵⁷ з середини 2015 в середовищі бойовиків починається активне обговорення «сирійської тематики», а з початку осені 2015 вона стає домінуючою. Вже наприкінці 2015-на початку 2016 найкраще підготовлені групи російських найманців починають залишати окуповані території Донецької та Луганської областей та прямують до Сирії. Цим пояснюється використання відповідної термінології.

⁵⁸ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у жовтні 2016.

⁵⁹ різновид стереотипної епітафії, перифраз популярної на півдні РФ та на Донбасі епітафії, що також часто буває частиною різних варіантів фольклорних пісень «афганського циклу» «Не слишно голоса родного», «Братік», «48 часов до дембеля» тощо, що їх виконують різні російські співаки-аматори.

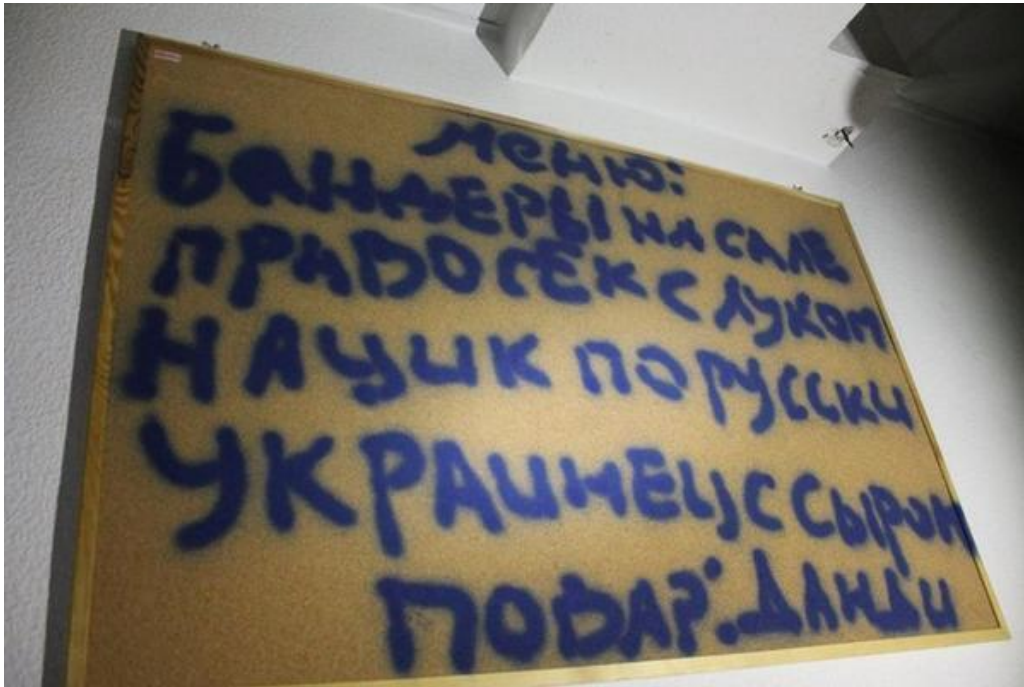
21. Шаха

Він постійно дрібно кивав, знизував плечима і ховав погляд, говорив швидко, ніби намагаючись випередити можливі запитання:

«я місцевий, я тут народився і все життя прожив, хай ніхто не каже, що я якісь там найманець чи приїжджий, ні... до війни я був будівельником, робив євроремонти, ну, ми бригадою працювали на квартирах, на об'єктах там в Донецьку, в області... мені всього вистачало, не скаржуся... але я так звик, так навчений, що завжди дивився центральне телебачення, читав російські газети, книжки, отже завжди був прихильний більше до центру, до Росії, і мені ніколи не подобалася українська політика, київська влада, все те, як Україна поводить себе, ну, як веде свої справи, не подобалися новини, тобто як висвітлюються якісь події, програми, ну взагалі все, а з Росією, навпаки, все нормально, і я дуже часто мав справи з Росією, часто їздив в Крим, в Севастополь, там брав підряди, а там багато російського, руських людей, не так як в нас, і вони завжди були мені братами... і коли я побачив, що коїться, як обстрілюють місто, як люди кричать, біжать, ховаються, цей хаос, жах, я пішов записуватися в «Рускую Православную Армію», тому що я віруючий, в мене були підряди в храмах, монастирях, я знав що там, як там, що по чьом... <...> ...ми коли висувалися на позиції, щоб допомогти казакам Всевеликого війська донського, ну, забезпечити їх боєприпасами, живою силою там, наш автобус потрапив у засідку противника – на нас виїхали танки польських найманців. Ми це зрозуміли, бо на їхніх баштах були польські хрести. Проти нас взагалі багато поляків воює. Ми тільки-но встигли вистрибнути, а на нас почали падати тіла, коли танк почав розстрілювати наш автобус. На мене один наш впав з відірваними ногами... я тоді вийшов з госпіталю і перейшов у військо донське, тепер казак значить...»⁶⁰.

⁶⁰ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у жовтні 2015.

Луганський козак, бойовий командир,
Всім серцем своїм захищав рускій мір,
В Донбасі родився, в Донбасі сконав,
Він тут воював, бойовий отаман!⁶¹

22. Рудий

Він з усіх сил намагався бути спокійним, розслабленим і доброзичливим, ніби примушуючи себе згадувати щось таке, що повертало його в потрібний емоційний стан, але ці спогади спричиняли лише тупий біль. Тому він сидів, хитаючись взад-вперед, зі схрещеними руками і ногами, нахиливши голову і лише зрідка споглядаючи з-під лоба з гіркою посмішкою:

«ні, тут не важко, просто якось зникла мета, сенс якось втратився чишо... розумієш, ми сподівалися геть на інше, керівництво обіцяло одне, а вийшло зовсім інше, не те, чого ми хотіли, чого ми всі прагнули. І тепер вже ми не хочемо нічого, ми хочемо просто відбити свою землю і жити в мирі, щоб всі залишили нас в спокої, щоб все це нарешті припинилося, щоб не стріляли, щоб наші не вмирили щодня ополченці, цивільні... нам вже не треба вирішувати нічії проблеми, ані Росії, ані України, ми просто жити хочемо... ми тут – ребята кажуть, - як на Куліковому полі⁶² колись, на якому зібралися всі народи, щоб сформувати нову націю, почати

⁶¹ частина фольклорного віршу невідомого автора, присвяченого пам'яті Павла «баті» Дрьомова, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

⁶² «Донбас для Росії – Кулікове поле XXI століття» - черговий ідеологічний концепт, використаний російськими пропагандистами в рамках конструювання штучної ідентичності «Новоросії» та «російського Донбасу» наприкінці 2015, коли стало зрозумілим, що первинні концепти не є достатньо

писати нову історію... якщо б в нас тут вийшло з Новоросією, якщо б ми тут збудували нову державу, в якій всі були б рівні, без олігархів, без кradіїв, без продажних політиків – тоді все і в Росії, і в Україні, та в усіх країнах, довелося б переробляти, розумієш? А кому це потрібно? Ось нам і не дали... тому нам всі всюди заважають і ніхто не допомагає, тільки люди, тільки добровольці. З Росії особливо, подяка за це, їдуть. В нашому підрозділі, наприклад, російських добровольців відсотків може вісімдесят, не, ну може у когось менше, але так відсотків шістдесят точно є... я не кажу, як там укропи пишуть, що то «російська армія» - де вона? я її ніколи особисто не бачив, - а добровольці, так, вони є... ми тут всі – як родина, всі разом, всі один за одного, але багатьох вже нема... та майже нікого нема, з ким ми прийшли два роки тому... я пробував звільнятися – на кілька тижнів мене вистачило. але цивільне життя – це вже не моє: мої колишні друзі, та навіть родичі вже є для мене геть чужі, з ними нема про що розмовляти, навіть якщо сісти за стіл, чи десь зустрітися... це важко – бути чужим, зайвим...»⁶³.

І криваві калюжі – зіллям поростуть.

І розбомблені храми - поправлять.

Тільки сотні убитих - назад не прийдуть.

І ось це вже ніхто не поправить.⁶⁴

ефективними. Його активно поширювали через пропагандистські ресурси т.зв. «Міністерства інформації і масових комунікацій ДНР» взимку-навесні 2015, але до кінця 2016-середини 2017 він був вже повністю маргіналізований та майже забутий (див., наприклад: Т. Бевз (2015). Суперечності ідентичностей у Донбаському регіоні, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*, вип. 3(77), 120-144).

⁶³ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у липні 2016.

⁶⁴ різновид стереотипної епітафії, широко розповсюдженої з вересня 2014 в групах підтримки бойовиків; ймовірно походить до традицій чеченської кампанії, бо вперше цей текст масово було зафіксовано на інтернет-форумах 131-ої окремої Майкопської мотострілкової бригади під час придушення національно-визвольного повстання в Чечні в 1994-2009.

23. Червонець

Він дивився прямо, відкрито, з викликом, говорив чітко, зі знущальними інтонаціями, постійно ховаючи руки із запаленою сигаретою:

«...в кого правда? фашизм, як то кажуть, треба викорінювати, і шо? ну, ти поял, кароче... от я, наприклад, проста людина, простий робочий, з заводу, а шо? не, ну, як то кажуть, багато де був, багато шо бачив, а шо? тому як все почалося, я одразу пішов в ополчення, як ото все це побачив, ну... ми будемо перемагати, а шо? для нас, для простих робочих людей, перемога – це в першу чергу стабільність, а не те, що там собі думають... щоб мир був в республіці, щоб почалося, як то кажуть, активне відновлення господарства, ну як це? ...підприємств, промисловості почалося відновлення і так далі... щоб людям було за шо жити, кароче...»⁶⁵.

Є час і в нього є свої герої,

І змінюють їх інші кожен раз.

Хто не шкодуючи ні долі, ні навіть крові,

Встають щоб виконати бойовий наказ.

І в кожному серці їх слова; -

⁶⁵ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у квітні 2017.

Про Віру, Честь, Вітчизну духу!

Була б тверда рука, та голова,

Коли усім загрожує зла мука⁶⁶.

24. Худий

Під час розмови він сидів спиною, втім говорив жваво, активно жестикулюючи по черзі то однією, то другою рукою біля своїх вух:

«...по-правді казати, я вже кидав все це, казав «та пішли ці хохли...» і їхав звідси... а потім... ну, як сказати? Коли ти живеш в Росії, коли бачиш всю цю несправедливість, постійну брехню, коли тобі всі вішають лапшу на вуха, всі тебе зневажають, принижують, а ти нічого не можеш зробити, розумієш, що нічого не можеш змінити... ну, людина прагне самореалізації, довести собі, що ти чогось вартий, поважати себе, зробити щось... тож людина їде, щоб боротися за правое дело, допомогти людям, новій державі, де не буде олігархічної влади, несправедливості, де буде справжня рівність... тут, якщо так сказати, зібралися нечисленні герої проти загального зла, і значить, треба вимагати від уряду нової соціальної політики, економічної... а нам нічого не дають... а олігархічні режими інших країн нас бояться, нашого прикладу, а тому хочуть знищити... кароче, я повернувся, і ось ми сидимо, граємо в ці перемир'я, нічого не можемо зробити і гинемо задарма. Ось був випадок: ми почали кошмарити укропів, а тут раптом прилетіла відповідь – трьох наших поранило, а двох вбило, серед них – мого друга, теж росіянина, він помер в мене на руках практично. І гірко усвідомлювати, що ти нічого не можеш вдіяти – ані вперед йти, ані помститися за смерть товаришів, ані відтіснити їх від нас подалі, щоб вони нас не вбивали отак... і ось все тут так тепер, але якщо так буде, то мало нікому не буде, ми будемо мститися...»⁶⁷.

Сильні, сміливі, хоробрі, гідні честі;

Ті, що віддали життя – вже не повернуться сюди

Сьогодні і завтра, і після ранок настане,

Часом, зливою, сльозами поле бою розміє,

Їх вічні сни заспокоїть і накриє трава....⁶⁸

⁶⁶ частина віршу російського поета-аматора Віктора Сібірцева, якій використовується в якості епітафії.

⁶⁷ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у липні 2016.

⁶⁸ модифікований текст з пісні «Іх імена», 2014, російської поп-співачки Альони Висотської, що широко використовується в якості епітафій.

25. Ганс

Він говорив з викликом, нервово і відривчасто, постійно тримаючи перед собою ручний кулемет, ніби демонструючи його як останній аргумент, що підтверджує правоту його слів:

«мені приховувати нічого, і боятися також, я одразу кажу: я приїхав з Росії, як і багато хто з наших тут. В кожного свої причини, але я приїхав, щоб взяти участь в правильній справі, допомогти правому руху... щоб не бачити того, що мені дома по телевізору показували... війна – це страх, біль і лайно, а тому ті ребята, хто сюди їде – вони молодці, вони герої, а те, що укропи кажуть, ця їхня пропаганда про нібито російські війська – це повна лажа, тут нема ніяких військ, а тільки ті, хто виконує свій борг перед братами. От як я: я тут, щоб відсвяткувати разом День перемоги, і ми зробимо це обов'язково! І ми вже стільки тут укропу покосили... он якщо дорогами проїхати, то двохсоті лежать просто вздовж доріг, і їх ніхто не прибирає... і це не наші там лежать, це точно... а якщо їхніх в армію женуть з-під палки, а потім кидають гнити в канавах, то вони як хочуть перемоги, - за рахунок порошенківської пропаганди? А ми – інша справа, за нас народ. ...от до нас приходять юнаки, майже діти, кажуть – візьміть нас до себе, ми працюватимемо, аби було що поїсти і де жити... коли бабушка плаче, бо в неї нема грошей на хліб – це страшно... неправильно все це, і це треба виправляти... не знаю, як, мабуть, наверху видніше, але з нациками розмовляти нема про що – це не люди, а у нас перемир'я оголошують – це неправильно...»⁶⁹.

Православний Донбас,

⁶⁹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у лютому 2016.

Тут народ твій живе,
За Вітчизну свою,
До кінця він піде!
Нам потрібна перемога,
Відстоїмо краю рідного,
Нехай прагнуть наші душі
Життя нового, святого!⁷⁰

26. Патріот

Цей повненький, рожевощокый живчик за інших обставин цілком міг здатися торговим агентом невеличкої фірми, що перебуває в довгоочікуваній відпустці:

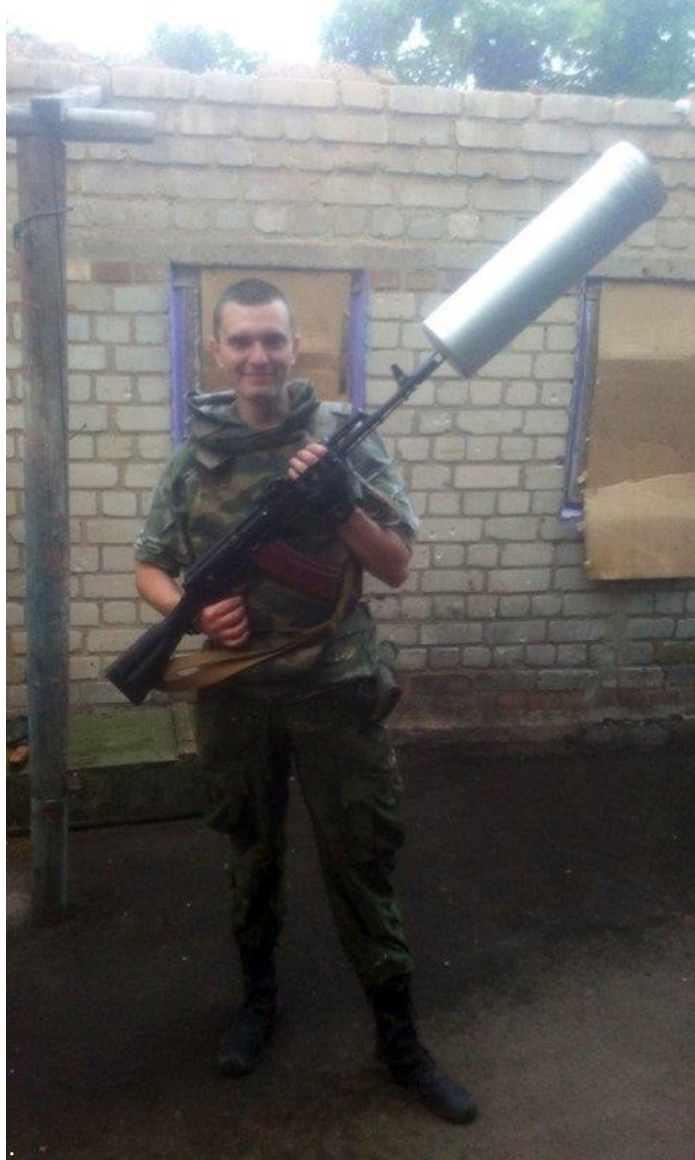
«я сам зварювальник, ну, на зварювальника вчився. Працював трохи, але ну, розумієш, молодій людини треба реалізовувати себе... бізнес тримав - постачання, торгівля там, але давлять з усіх боків, розкрутитися важко... якимось поступово ставало зрозуміло, що це – не моя країна, що тут все – проти мене, проти таких як я, проти простих людей, а після Майдану стало ясно – що саме проти руських людей, якими ми все життя були... тобто, кого я зрадив? нікого я не зраджував – це ніколи не була моя країна, а я живу на своїй землі, я захищаю свій дім, я – солдат, і нікому не віддам своєї землі. Я – слов'янин, як руський, як українець, як інші, і те, що нас якісь незрозумілі люди звідкись там розділюють – я цього не приймаю... ті, хто це розуміють - ті розуміють, а іншим вже нічого не доведеш. Отже, треба звільнити Україну від фашизму і робити її частиною великого руського, слов'янського міру, треба знищити всіх тих, хто несе цю заразу розділення. Тому я глибоко вдячний тим росіянам, хто приїхав нам допомагати, захищати нас – повторюю: ніяка не армія, а добровольці, що пройшли Чечню, інші там, як кажуть, гарячі точки... зараз майже нікого не залишилося, але я всіх і все пам'ятаю і ні про ще не шкодую...»⁷¹.

Міркують знову за бугром,
Як руським людям треба жити,
Кого прибрати, кого вбити
І кого знову шанувати.

⁷⁰ частина фольклорного віршу невідомого автора, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

⁷¹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у лютому 2018.

Бажає Захід кров пролити
І душі рускі погубити,
Щоб всіх незгодних придушити,
І чесний суд заборонити.⁷²

27. Роджер

Нависаючи на столі всім тілом в тільняшці, він крутив в одній руці запальничку, а вказівним пальцем іншої відбивав такт своєї промови в повітрі:

⁷² частина віршу поетки-аматорки Поліни Усенко, присвяченого пам'яті Олексія Мозгового, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

«всі брешуть, розумієш, бо хочуть тримати простих людей за рабів. Тому ніхто не бачить правди, не розуміє справедливості, не бачить простих речей, не розуміє, що ми купили білет в одну сторону, і тепер або ми відіб'ємося і побудуємо державу, як ми її собі уявляємо, або нас всіх знищать, бо всі – проти нас... не дарма ж у нас кажуть, що цю війну розв'язали американці і вона триватиме до останньої людини на цих землях... укри, вони ж як? приїхали, повоювали – і повертаються додому, до рідних, а там вони – герої; російські добровольці – допомогли і поїхали, ну, може не додому, а теж кудись, в Сирію там... а я – на своїй землі, мені куди повертатися? і ось я ніби прихожу додому, а там мені нема з ким і нема про що говорити, бо ніхто не розуміє, за що насправді ми воюємо... навіть наше, так би мовити, керівництво – розмови, договорняки, мутки якість – хто їм це доручив, хто вповноважив, хто їх взагалі обирав?... це неправильно, і це треба виправляти... я не знаю, як це виправити, але хай прийдуть до мене – та хто завгодно! – і скажуть, що ось ти неправий, ну, я подивлюся, як це в них вийде... просто так це не минеться...»⁷³.

Він сином Вітчизни за нас воював,
Народній міліції славу віддав,
За мужність за честь - нагороди його,
Герой легендарний - він гідний того!⁷⁴

⁷³ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у травні 2017.

⁷⁴ частина фольклорного віршу невідомого автора, присвяченого пам'яті Павла «Баті» Дрьомова, широко розповсюдженого в публіках підтримки бойовиків, частини якого використовуються в якості самостійних епітафій.

28. Пепсік

За поставою, моторикою, жестами і манерами найбільше він нагадував уламок братви 90-х, що нарешті позбавився потреби прикидатися бізнесменом і повернувся в стихію молодості, хоча за віком мав зачепити хибя що краєчок тих бандитських воєн, що вірували тоді в Росії. Втім, цього, мабуть, вистачило, щоб назавжди закарбувати в його свідомості запозичені з кримінальної псевдо-етики «поняття» та статуси, набути специфічний лексикон, та накопичити певні статки та джерела прибутків. Нові часи, що постали в РФ винесли на верхівку соціальної піраміди тих, кого він зневажав – співробітників спецслужб, які зрештою і віджали в нього та таких як він те, що вони вважав своїм, чесно заробленим на «стрілах» та «терках». Почуття гіркої образи та несправедливості, яке свого часу було одним з рушіїв кримінального насильства, знову прокинулося, і примусило його знову, з вже майже забутих завзяток почати доводити невідомо кому, що він ще розуміє «поняття» і здатен «вписатися за справедливість», хай би і на незрозумілому, чужому «Дамбасі»...

«я за себе скажу: сюди я їхав не за частку, а за уважуху, як і більшість пацанів. А те, що багато пацанів тут піднялися, так барига повинен платити, а крис потрібно карати - так правильно, за поняттями. Я раніше чітко стояв, бо твердо знав: життя штука люта, впав - затопчуть, і нікому не спускав, ось так все тримав. Потім розслабився, думав все моє зі мною. Тут криси все і розтягнули - голим залишився. Але не в цьому суть - суки берега втратили. І якщо їх на місце не поставити - всім нам хана, всьому, за що боролися, за що пацанів поклали. Тому я сюди і подався - це шанс дещо підправити, відновити справедливість, покарати сук... Мене тут помотало, звичайно, я по життю одинак, як кажуть: той, хто йде в пекло, попутників не шукає. Командири мені не потрібні, та і я їм не потрібен такий, адже, як пацани говорили: краще шмальнути першим, ніж потім з труни слухати, що про тебе друзі думають... я завжди жив за своїми законами, і ти мене за своїми законами судити не можеш, я тут не за чи проти хохлів вставав, а за себе і своє життя, проти сук, що його у мене забирають, скажи і я скажу: щоб плечі підняти, щоб дивитися відкрито...»⁷⁵.

Хто в пекло йде попутників не має,

На цій дорозі кожен одинак,

Навколо темний вітер завиває,

Під пострілом він падає навznak⁷⁶.

⁷⁵ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у квітні 2016.

⁷⁶ один з численних перифразів вірша московського поета-аматора Іллі Шишлова, 2005, що використовуються в якості епітафій, і є, в свою чергу, алюзією на відоме гасло кримінального світу.

29. Малий

Весь час, поки він розповідав свою нескладну історію, його обличчям блукала якась винувата посмішка, ніби він соромився чогось – чи то свого минулого, чи то сьогодення, чи того, що згадувані в його розповіді люди вже загинули, а він ще й досі живий...

«я завжди мріяв стати військовим, з тих пір як в спортклуб пішов, напевно. У нас тренер був - колишній афганець, розвідник, радянський бойовий офіцер - він мене всьому навчив, завдяки йому я і людиною став... він нас на змагання возив, на військово-патріотичні ігри, зі своїми побратимами-ветеранами знайомив, ми тоді багато хто хотів бути таким як вони, стати військовими. Тільки я хотів у справжню армію, в таку, як в його піснях, знаєте? - де кордони, засідки, конвої, дуки, - а в українській мені було б нецікаво. ...тому тренер мене на роботу в охоронну фірму влаштував. Там начальник був його друг, теж колишній військовий, офіцер-підводник з Тихоокеанського флоту, крутий мужик, правильний... ми тоді часто охороняли вантажі, що ганяли без огляду через вікна на кордоні, по базах по області розвозили. Я добре все лазівки на кордоні знав, розклад патрулів, міг що завгодно провести. На тому боці ми працювали якби з контрабандистами, але це не бандити якісь, а комерсанти, просто нерозумно зайве платити... потім, коли все почалося, я точно знав, що з новою київською владою мені не по дорозі. Всі мої друзі, товариші, вчителі, всі пішли в ополчення. Ну, може хто і звалив, але наші всі - точно записалися. Мій начальник тоді став керувати казацтвом, і ми проводили каравани, ополченців і добровольців через кордон з Росії на нашу сторону... ми ж

тут не просто за свій дім воюємо, ми захищаємо Росію. Тому нас підтримує Росія, тому нас російські люди підтримують, допомагають, їдуть сюди. Адже якщо ми тут не зупинимо всі це, то НАТО сюди влізе і на Росію попре, війна там буде. А багато людей не розуміють цього, не підтримують нас, думають, що ми бандити якісь...»⁷⁷.

Стоїмо за улюблену землю,
Батьківщина закликала нас!
І ми встали одними з перших
За рідний, за коханий Донбас!
Хай загинем – повстанемо знову
І піднімемо як і тепер,
Як життя - триколон заповітний
З трьома буквами в ряд - «ДНР»⁷⁸.

30. Чекист

Є люди, життя яких є нескінченним «виконанням поставлених задач». Весь час вони «борються», «тримаються», «пораються», та «прориваються», вони не «розмовляють», а «виголошують промови», «доносять точку зору» чи «знайомлять з тезами», мірою цінності життя для них є не щастя чи задоволення, а «доцільність». Питаннями хто, коли і навіщо «поставив задачі», чи якою є «ціль», вони зазвичай не переймають, навіть намагаються всляко уникати їх, бо це може спричинити важку кризу. Люди такого типу колись склали основу касти т.зв. «службистів», але їхні поведінкові та когнітивні кліше легко руйнуються в періоди невизначеності та стають фактором небезпеки. Він сидів непохитно, говорив чітко, яскравими фразами, дивлячись кудись вбік спорожнілими очима:

«ми тут переконані, що на Майдан виходили ті, кому робити нема чого, хто не працює, кому сім'ї годувати не треба, а за ними стояли проамериканські кола у внутрішній політиці, які розгойдали антиросійські гасла серед радикально налаштованої молоді, фашистів, скажімо так, яких, звичайно, фінансували, платили американськими доларами, давали техніку, возили машинами продукти, чай, який був напханий наркотиками, і який постійно присутній був на всіх акціях, маніфестаціях, мітингах та інших моментах там... я особисто знаю деяких людей, жителів мого міста та інших міст області, які туди їздили на заробітки, як вони це називали, і коли вони звернулися до лікарні, то стало відомо, що у них у всіх жовтяниця, туберкульоз, багато інших важких захворювань, а головне - у них у всіх була наркозалежність, причому

⁷⁷ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у січні 2015.

⁷⁸ вірш невідомого авторства, в 2014-2015 поширений в якості епітафій в групах підтримки бойовиків.

сильна. Ось і довелося всі зароблені по дурості грошенятки витратити на ліки. Так ось зазомбували людей... жителі Донбасу якби працювали на підприємствах, їм якби був малоцікавий Майдан, тому що ніхто не думав, куди це піде. Президент Віктор Янукович здавався здатним дати відсіч всьому цьому, а чому бо тому що, Сальвадор Альєнде, наприклад, він зі своїм народом залишався до останнього, і відбивався, а цей завантажив речі і змився. І ось через те, що цей народний обранець якби втік, ця війна - його заслуга. Чому тому що він побоявся віддати наказ на затримання цих всіх активістів, на придушення учасників, дійових осіб, як то кажуть. А зрадники-вигодованці, - нічого не робили, зачайлися, щоб зберегти свої маєтки і нагробовані у народу капітали. Вони нічого не зробили на захист простого народу, як і майданна влада, яка подивиться, що обіцяла, знизити ціни, тарифи, а що вийшло?- гривня падає, ціни зростають, тарифи зростають, життя погіршується, це як більшовики колись обіцяли владу народу, всі блага, а потім до влади пробралися агенти і зрадники і нічого не виконали... І коли нова влада стала бити людей в Харкові, які хотіли зайняти будівлю адміністрації, так само як робили майданівці, я зрозумів, що пора щось робити, якось протистояти цьому націоналізму і фашизму... і тепер проти нас сюди з'їхалася найнята за гроші нечисть з усього світу - поляки, литовці, всі підряд, щоб нас знищити, а Порошенко в терміновому порядку видає їм усім громадянство, щоб приховати факт знаходження найманців тут... тому ми кажемо, що тут у нас народна війна за визволення рідної землі від фашизму і американського впливу...»⁷⁹.

Пишу нащадкам я рядки ці,
Пишу для Вічності вердикт:
Герої після смерті світять -
Іуда і живим смердить...
Як хибний приклад всім європам,
На всі прийдешні віки
Ганебні увійдуть хоХлопи,
тепер напевно, назавжди...
Рухомих мертвяків марення -
Кошмар, імлу вони несуть,
І трупним сопухом зотління,

⁷⁹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у квітні 2015.

Смердить від виродків-їуд...⁸⁰

31. Гиря

«зачекай, я зараз...», - він зісковзнув з лавочки і кинувся вглиб парку, - «ти ж записуєш? ладно заливати-то. ну не ти, так хтось інший наш сигнал перехоплює і пише. на мене давно полюють, все слухають і пишуть, я знаю. А потім, знаєш, як кажуть? Все, що потрапляє в інтернет, залишається в ньому назавжди. так-то... так що давай, я ось тут сяду, під кущем, потім хтось подивиться: ніби я не в парку морозиво їм, а на позиціях десь. Тобі все одно, а мені приємно, чого смієшся-то?». Він спритно влаштувався під деревом, озирнувся, оцінюючи обстановку - чи то з точки зору антуражу, то чи за бойової звичкою:

«Ти мене запитав, у що я вірю - я тобі відповім: я послідовник вотанізму, прихильник язичництва, це те, що мене надихає. Тому я вважаю себе націоналістом, але націоналістом панслов'янським, і хоча ми тут все як би захищаємо російське населення, але я не роблю різниці між слов'янами, для мене ніякої різниці між росіянами або там українцями не існує. Це моє переконання ґрунтується на досвіді - хоч я народився в Росії, я жив і навчався і в Росії, і в Україні, і потім працював, служив в українських підрозділах МВС, де багато хто розділяє такі ж переконання і дотримуються такої ж точки зору. Звичайно ж, тому я за спільний розвиток слов'янських народів, вільний від нав'язаних стереотипів толерантності по відношенню до мігрантів і ворожого контролю. Просто, якщо ми не об'єднаємося, не знесемо нав'язані нам ззовні штучні кордони, то наш слов'янський білий союз скоро загине, тому ми повинні сьогодні боротися, навіть ось і зі зброєю в руках, за своє виживання, проти геноциду слов'ян. Те, що тут відбувається зараз, це - біла слов'янська революція, як я її розумію, і ми не маємо права програти. І так вважають всі в нашому підрозділі. Тому я не планую закінчувати війну, що б не придумали там політики...»⁸¹.

Скибка хліба на стакані,

На столі тарілка плову -

Ополченці поминали

Побратима бойового...⁸²

⁸⁰ частина віршу російського поета-аматора Ніколая Вихіна «На смерть Гіві», що його по частинах використовують в якості епітафій; опубліковано у спеціальній збірці на сайті КПРФ (https://kprf.ru/media/filestorage/newsstory/f8b240_givi.pdf).

⁸¹ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у вересні 2016.

⁸² частина віршу російського поета-аматора Сергея Барковського «Пам'яті Гіві», що його використовують в якості епітафій. Опубліковано на сайті КПРФ (https://kprf.ru/media/filestorage/newsstory/f8b240_givi.pdf).

32. Саріна

«...нема чого мені розповісти про майбутнє, про мрії, про плани, про дім, сім'ю, дітей, - немає їх у мене, час зараз не той, поки ця нечисть бродить по нашій землі, поки війна... ..пам'ятаю в дитинстві, ми в Харкові тоді жили, - дружно жили, весело, батьки в гості один до одного ходили, збиралися за столом... ніхто нікого не ділив там, за національностями або якимось ще... в нашому домі жили всі наші, рускіє люди, кілька єврейський сімей, вони викладачі були, ми їх поважали, азербайджанець був, і дві сім'ї були хохлятських, тихо там десь шастали, але ми всі цих унтерменшів в упор не бачили, ніхто на них уваги не звертав, як вони колупаються там десь, мугикають щось на мові... карателі воюють так само, як живуть, а живуть по-хутірські, бездумно, як тварини. Тому нічого не вміють і роблять, що накажуть чи що заманеться. ...Це якийсь вигаданий кимось світ, хвороблива фантазія, яку потрібно вилікувати... Які у них прислів'я, наприклад – «не з'єм, так понадкусую», «моя хата з краю - нічого не знаю», ми їх так і звали завжди - «хохли-хатаскрайнікі». А у нас, рускіх людей - «один за всіх і всі за одного». Значить - ми сильніші, ми переможемо, зрозуміло жеш? А всіх цих хуторян заженемо назад на смердючий хутір, або в Польщу - унітази мити, щоб їх там навчили культурі, якщо своєї немає...»⁸³.

Очниці вікон. В серці гнів і ярість,
Пліч-о-пліч тут сльоза і злісний мат,
Тут були разом молодість і старість,
Тут юнаки та жіночки лежать.
Чого хотіли? Рускімі лишитись.
І кожен світлу мрію мати міг.
Ще не навчили їх до смерті битись,
А смерть вже завітала на поріг.⁸⁴

⁸³ особисте інтерв'ю, записано в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у жовтні 2017.

⁸⁴ вірші поетки-аматорки Ірини Дубровської «На пепеліще», присвячені пам'яті загиблих в Одесі 2 травня 2014 – частина «одеського міфу», що є важливою складовою мобілізаційного заклик бойовиків та пропаганди «русково міра».

Перелік посилань

Kostyuchenko, Y. V., & Pushkar, V. (2022). On the Analysis of Horror Stories in the Militants' Narratives as Markers of Violent Behavior and Conflict Identity: Case of "L/DPR" During the Warfare in Donbass, East Ukraine, 2014-2021. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 12(1), 1-19.

Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.

Lovecraft, H. P., & Joshi, S. T. (1977). *A History of the Necronomicon*. Necronomicon Press.

Miskovic, M. (2007). The construction of ethnic identity of Balkan Muslim immigrants: A narrativization of personal experiences. *The Qualitative Report*, 12(2), 514-546.

Münkler, H. (2005). *The new wars*. Polity, Cambridge.

Yuriy V. Kostyuchenko

Social Transformation Group, Kyiv, Ukraine, yuriy.v.kostyuchenko@gmail.com

The New Necronomicon: an attempt to study cultural markers of conflict identities among pro-Russian militants during the war in Donbass 2014-2021

Abstract: *The collection contains selected excerpts from interviews with members of pro-Russian illegal armed groups, collected through direct interviews and open publications, as well as an anthology of epitaphs to fallen militants collected on specialized pages of their supporters' communities on social networks and open publications. occupied territories of Donetsk and Luhansk regions in 2014-2021. The presented materials provide an opportunity to assess the drivers of violence, the origins of the militants, their motivations for joining armed groups, methods of justifying low-intensity hostilities, the effects of propaganda, as well as some socio-cultural features of the militants and their support group. identify the main types of conflicting identities and assess the development of violence and conflict.*

Keywords: illegal armed groups, Donbas, Russian-Ukrainian war, terrorism, interview, epitaphs, crisis anthropology